

Διάλεξη του Ν. Αυγερού
με θέμα:
Εθελοδοουλία ή ελευθερία.
Κιλκίς, 24/02/2014

«Θεώρησε τον εαυτό σου ελεύθερο ή σκλάβο, όλα εξαρτώνται από εσένα». Όταν ξέρετε ότι το έχει πει φιλόσοφος στωικός, ο Επίκτητος, έχει ενδιαφέρον. Γιατί σας υπενθυμίζω ότι ο ίδιος ήταν σκλάβος, κι απελευθερώθηκε. Αλλά ξέρετε ακριβώς τι σημαίνει σκλάβος, ενώ νομίζω ότι μερικοί Έλληνες τώρα δεν ξέρουν πια τι σημαίνει και νομίζουν ότι είναι το ίδιο.

Είναι μερικοί που θεωρούν ότι μπορούν να πουλήσουν τον εαυτό τους. Δεν πάει τόσο εύκολα, γιατί άμα πουλήσετε τον εαυτό σας, σε ποιόν θα δώσουμε τα χρήματα; Άρα, η ιδέα, είναι ότι μπορείτε να πουλήσετε τους άλλους ή να ξεπουλήσετε ακόμα και τους άλλους και να ξέρετε ότι όταν ξεπουλάτε δεν είναι θέμα χρηματικό. Για να πουλήσετε πρέπει να υπάρχει αγοραστής, για να ξεπουλήσετε δεν είναι ανάγκη. Άρα να είμαστε πολύ προσεκτικοί όχι τόσο πολύ με αυτούς που πουλούν, αλλά με αυτούς που ξεπουλούν. Γιατί οι πρώτοι έχουν ανάγκη από ανθρώπους που θα καταβάλουν ένα ποσό, κι οι δεύτεροι δεν έχουν ανάγκη από τίποτα. Άμα πάτε λίγο στο εξωτερικό θα δείτε μερικά χαρακτηριστικά που έχει η σημαία μας που δεν τα αντιλαμβάνεστε. Η σημαία μας έτσι όπως είναι τοποθετημένη έχει πάντοτε έναν ιστό που έχει τον σταυρό. Αν πάτε σε άλλη χώρα, όπως είναι η Κύπρος, θα δείτε πως δεν ισχύει. Μία σημαία πρέπει να είναι επιθετική. Αυτό μπορεί να σας ξαφνιάσει, άρα τι εννοώ. Εννοώ ότι διεκδικεί κάτι, λέει κάτι. Στη σημαία μας υπάρχει κάτι που είναι το θετικό. Το θετικό βέβαια είναι ο σταυρός, το επιθετικό στοιχείο είναι οι λωρίδες. Οι λωρίδες λοιπόν έχουν σε συλλαβισμό το ελευθερία ή θάνατος, που είναι πολύ χαρακτηριστικό. Αν το σκεφτείτε ότι ένας ολόκληρος λαός μπορεί να επικεντρωθεί πάνω σ' αυτές τις δύο έννοιες, έχει ενδιαφέρον πώς το υποφέρει η κοινωνία. Στην κοινωνία ακούτε συνεχώς ότι πρέπει να συμβιβαστούμε, πρέπει να τα βρισκόμαστε, πρέπει να αποδεχόμαστε, πρέπει να υπάρχει ισορροπία, πρέπει να υπάρχει ομόνοια, και όλοι αυτοί που λένε αυτό το πράγμα, είναι αυτοί που σηκώνουν μια σημαία που λέει ελευθερία ή θάνατος. Καταλαβαίνετε πόσο συμβιβαστικό σύνθημα επιλέξαμε για να μας χαρακτηρίσει. Άρα, πρέπει να καταλάβουμε το εξής, αυτό που λέει ο Επίκτητος είναι θέμα απόφασης. Όχι των άλλων, δικής σου. Αυτός που είναι ο ιδιοκτήτης του Επίκτητου σε κάποια φάση προσπαθεί να τον βασανίσει. Και του λέει «αν συνεχίσεις θα μου σπάσεις το χέρι». Τελικά του το σπάζει, και του λέει λοιπόν ο Επίκτητος «το 'σπασες, είδες;» Να ξέρετε ότι αυτές οι ερωτήσεις ενοχλούν πάρα πολύ τους βασανιστές. Πάρα πολύ. Προτιμούν κάποιον που ζητάει ελεημοσύνη.

Ο Ελληνισμός είναι ένας λαός του χρόνου και της αξίας. Αυτό του προκαλεί πολλά προβλήματα, αλλά τα ξεπερνάει γιατί είναι ακόμα εδώ. Ένα απ' τα προβλήματα που έχει είναι ότι δεν πιστεύει στις αρχές. Μα καθόλου. Άρα, το λέω συνοπτικά. Αν θυμάστε καλά στο ρωμαϊκό δίκαιο έχουμε την φράση «ο νόμος είναι σκληρός, αλλά

είναι ο νόμος». Στον Ελληνισμό εμείς λέμε «ο νόμος είναι νόμος, αν είναι ανθρώπινος». Είναι ριζικά διαφορετική η προσέγγιση και θεωρούμε ότι ένας νόμος αν δεν είναι ανθρώπινος δεν πρέπει να τον τηρούμε. Αν οι αρχές συμβαδίζουν με τις αξίες μας, είναι εντάξει. Αν δεν συμβαδίζουν είμαστε εναντίον. Το χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι ότι ήδη απ' την αρχαιότητα εμείς προτιμούμε την Αντιγόνη από τον Κρέοντα. Δεν συνειδητοποιούμε όλοι πόσο ριζοσπαστική είναι αυτή η προτίμηση. Ο Κρέοντας έχει την εξουσία, όχι την ουσία, αποφασίζει λοιπόν να βγάλει μια νομοθεσία. Έχοντας αυτή τη νομοθεσία υπάρχει νόμος και κανόνας και ακολουθεί το τυπικό, θα λέγαμε σχεδόν το πρωτόκολλο, που μπορεί άλλοι να το λέγανε και σχεδόν σύνταγμα. Έχει ενδιαφέρον να τα σκεφτείτε μ' αυτόν τον τρόπο. Από την άλλη πλευρά έχετε την Αντιγόνη, η οποία είναι μια μικρή, νέα, που θα λέγανε οι περισσότεροι νέοι που βρίσκονται εδώ «τσαούσα» και όχι μόνο λέει ότι «δεν θα ακολουθήσω τον νόμο» αλλά ρωτάει στον νομοθέτη «με ποιο δικαίωμα αλλάζεις τις αξίες μας». Αυτό είναι πολύ εντυπωσιακό. Άμα το σκεφτείτε, αν πάρετε ένα νομοθετικό πλαίσιο και ξαφνικά αντιληφθείτε ότι βγάζει έναν νόμο ο οποίος είναι απαράδεκτος, το πρώτο πράγμα που λέτε είναι «εντάξει, αλλά είναι νόμος, τι να κάνουμε». Μετά θα αρχίσετε να κάνετε την λεγόμενη εκτόνωση, θα πείτε «πάλι το σύστημα μας καταπατεί» και σταματάτε εκεί. Ενώ η Αντιγόνη πάει πολύ πιο πέρα. Και αφαιρεί στον νομοθέτη το δικαίωμα της δημιουργίας του νόμου αν παραβιάζει τις αξίες. Άρα, λέει πολύ ξεκάθαρα ότι εμείς ως Ελληνισμός θεωρούμε πως ότι και να γίνει, ο νεκρός πρέπει να ταφεί. Είναι μεγάλο θέμα.

Αν θέλετε κάτι πιο νέο είναι όταν μιλάμε για τον ανθρωπισμό και σας λέει πως ότι και να έχει γίνει δεν έχεις δικαίωμα να σκοτώσεις άνθρωπο. Τεράστιο θέμα η θανατική ποινή. Λίγοι αντιλαμβάνονται ότι αυτό το νοητικό σχήμα «είμαι εναντίον της θανατικής ποινής» για οποιονδήποτε λόγο -προσέξτε, αυτό μπορεί να είναι δύσκολο μερικές φορές, πολύ δύσκολο- δεν βλέπουν ότι βασίζεται πάνω σ' ένα θεμέλιο. Το θεμέλιο είναι το εξής: Ο νεκρός, δεν μπορεί να αμυνθεί. Θα μου πείτε «μα άμα είναι προδότης». Το θέμα της Αντιγόνης δεν είναι άμα είναι προδότης ή όχι, είναι ότι είναι νεκρός. Και βλέπετε τώρα ότι είναι μια τεράστια υπέρβαση, γιατί δεν εξετάζουμε πια τι έχει κάνει, εξετάζουμε τι είναι. Άρα είναι ένας άνθρωπος ο οποίος είναι νεκρός, ο οποίος, αν δεν γίνει τίποτα από τους άλλους ανθρώπους δεν μπορεί να ταφεί. Θα μου πείτε -ως δικηγόροι του διαβόλου, δεν λέω ότι το πιστεύετε- «καλά να πάθει». Κι όμως δεν πάει έτσι. Αυτό το στοιχείο είναι πολύ σημαντικό διότι όταν θα μπούμε στον χώρο της εκκλησίας και τον χώρο του θανάτου, δηλαδή το πιο σημαντικό για μας, και το βλέπετε ακόμα και στην επιλογή μας -τώρα μιλάω ως Χριστιανός Ορθόδοξος- δίνουμε τεράστια σημασία στο Πάσχα, πολύ μεγαλύτερη από τα Χριστούγεννα. Αυτό δεν είναι μια τυχαία επιλογή. Όταν εξετάζουμε λοιπόν αυτό το γεγονός έχει ενδιαφέρον άμα το σκεφτείτε, ότι και η παράδοσή όταν έχουμε έναν νεκρό, λέει «ζωή σε σας, να τον θυμάστε». Πολλοί μπορεί να το λένε και τυπικά, γιατί έχουν ξεχάσει πόσο ουσιαστικό είναι. Αλλά φανταστείτε για έναν μικρό λαό, αν ξεχνούσε... πρώτα απ' όλα δεν θα υπήρχε πια η έννοια της συνέχειας. Δηλαδή δεν θα είχαμε ρίζες, διότι δεν θα ξέραμε ποια είναι η προέλευση. Αυτό που είναι ουσιαστικό και σημαντικό είναι ότι έχουμε καταλάβει ότι η μνήμη μας επιτρέπει αυτή τη

συνέχεια και είναι η μόνη που είναι ικανή να κάνει μια υπέρβαση σε σχέση με τον θάνατο. Πολύ συχνά θεωρούμε ότι στην επιλογή ελευθερία ή θάνατος, νομίζουμε ότι είναι μια επιλογή μεταξύ των δύο. Λανθασμένη προσέγγιση. Δεν είναι μια επιλογή μεταξύ των δύο. Το διαζευκτικό δεν εφαρμόζεται εδώ, αλλά στην ιδέα ότι θα είμαστε ή ελεύθεροι, ή νεκροί. Αλλά όχι συμβιβασμένοι και σκλάβοι. Στην πραγματικότητα θα ήταν ηλίθιο να πούμε ότι θέλουμε να είμαστε μόνο ελεύθεροι, γιατί σε κάποια φάση θα είμαστε νεκροί. Άρα, η ιδέα ποια είναι. Θεωρούμε στην οντολογία μας, ως Έλληνες, ότι αυτό που είναι σημαντικό είναι όσο είμαστε ζωντανοί να είμαστε ελεύθεροι, κι αν δεν μπορούμε να είμαστε ελεύθεροι δεν πρέπει να είμαστε ζωντανοί. Είναι διαφορετικό. Θα ήθελα να σκεφτείτε το εξής. Πώς πάει το θέμα της αγάπης με το μίσος. Θεωρούμε αρχικά ότι είναι σημαντική η αγάπη. Άμα σας πω έτσι, ορθά κοφτά, ότι είναι πιο σημαντικό το μίσος, θα ξαφνιαστείτε. Άμα σας πω ότι σημασία έχει το μίσος του μίσους, θα μου πείτε τι σημαίνει αυτό. Εξηγώ. Υπάρχει η μνήμη, η οποία μπορεί να παράγει το «θυμάμαι» και μετά υπάρχει το «δεν ξεχνώ». Το «θυμάμαι» είναι παθητικό, που σημαίνει ότι μπορεί και να ξεχάσει. Το «δεν ξεχνώ» ενώ είναι αρνητικό, είναι ενεργητικό. Δεν ξεχνώ, δεν μπορώ να ξεχάσω. Άμα το σκεφτείτε τώρα, πώς περνάμε από την μνήμη, στο «θυμάμαι», μετά «δεν ξεχνώ», τότε θα καταλάβετε ότι το «δεν ξεχνώ», μας οδηγεί στην αλήθεια, γιατί η αλήθεια είναι η μη λήθη. Δεν οδηγεί η μνήμη στην αλήθεια. Είναι η μη λήθη που οδηγεί στην αλήθεια.

Κάντε τώρα μια μεταφορά δομής, σκεφτείτε την έννοια της αγάπης, που θεωρείτε ότι είναι απλώς θετική, όπως είναι η μνήμη, και ρωτώ τώρα, τι μπορεί να είναι ακόμα πιο σημαντικό. Βλέπετε λοιπόν ότι η μνήμη είναι θετική, μετά λέτε η λήθη είναι αρνητικό, τώρα όμως βάλαμε την μη λήθη και περάσαμε στην αλήθεια. Σκεφτείτε τώρα ότι μπορεί -κι αυτό είναι που μας διδάσκει και η εκκλησία- όχι μόνο η αγάπη να είναι σημαντική, αλλά το μη μίσος. Εξηγώ. Ας πούμε ότι «αγαπώ τον φίλο μου», αυτό δεν σημαίνει ότι σας αγαπώ. Ενώ το θεωρούμε ότι είναι θετικό. Αν όμως πω ότι «δεν μισώ» δεν έχω ανάγκη να πω ότι αγαπώ τον φίλο μου, και ταυτόχρονα μπορώ να το πω και για κάποιον άγνωστο. Το μήνυμα «αγάπα τον πλησίον» είναι σημαντικό μ' αυτήν την έννοια. Δεν λέει να αγαπάς μόνο την οικογένεια, μόνο τον πατέρα, την μάνα, τα αδέρφια, τη γυναίκα σου, τα παιδιά σου.

Στην παλαιά διαθήκη έχουμε το «όχι», μην κάνεις, μην κάνεις, μην κάνεις, -ουκ-, ενώ αυτό που βλέπουμε στην νέα, δεν είναι μια 11^η εντολή, αλλά πάνω-κάτω τι σας λέει. Άμα δεν το πιάσατε με την πρώτη, για τα 10 όχι, τουλάχιστον να ξέρετε ένα «ναι». Άμα κάνετε πραγματικά το ένα «ναι», θα κάνετε τα 10 «όχι» χωρίς να σκέφτεστε το θέμα της απαγόρευσης. Γιατί όταν πραγματικά αγαπάς τον πλησίον σου, δεν κάνεις τα άλλα. Όταν δεν κάνεις τα άλλα, σημαίνει ότι τον αγαπάς; Όχι υποχρεωτικά. Επανέρχομαι σιγά-σιγά και πάλι στην Αντιγόνη. Αυτό που λέει, όταν θάβουμε τον νεκρό, είναι ότι δεν επιτρέπεται το μίσος. Ενώ αυτό που θα πει το αυθαίρετο στοιχείο του νόμου είναι ότι αυτός είναι αγαπητός, αυτός δεν είναι. Είναι πολύ πιο βαρυσήμαντη η απόφαση της Αντιγόνης, η οποία λέει: Δεν μπορούμε σε έναν νεκρό να πούμε «τον αγαπώ ή δεν τον αγαπώ». Αυτό που έχει σημασία είναι ότι «δεν τον

μισώ». Δεν τον μισώ άρα μπορώ να τον θάψω. Στην πραγματικότητα έχω απορρίψει το «πρέπει». Το «πρέπει» προέρχεται από τον νόμο. Τώρα, άμα δεν υπάρχει το «πρέπει» σαν θεμελιακή αρχή πρέπει να υπάρχει κάτι άλλο. Και τότε εμφανίζεται το «πρέπον». Όταν πιστεύετε στις αρχές έχετε το «πρέπει». Όταν πιστεύετε στις αξίες έχετε το «πρέπον». Το «πρέπει» είναι εξαναγκασμός. Το «πρέπον» δεν σας εξαναγκάζει κανένας, εσείς νιώθετε ότι υπάρχει ανάγκη. Έχει μεγάλη διαφορά. Προσπαθήστε να σκεφτείτε ότι όταν υπάρχει ανάγκη δεν είναι ότι κάποιος σας λέει «κάνε αυτό», νιώθετε από μόνος σας ότι υπάρχει ανάγκη. Κανένας δεν είπε στην Αντιγόνη να θάψει τον αδερφό της. Άρα στην πραγματικότητα αυτό που έχει μεγάλη σημασία, είναι γιατί το νιώθει αναγκαίο. Και το νιώθει αναγκαίο επειδή υπάρχει το θέμα της αξίας και το θέμα της συνέχειας.

Στην δική μας την παράδοση, όταν έχουμε κάποιον νεκρό που θεωρούμε ότι πραγματικά η ζωή του είναι μια προσφορά για εμάς, είναι πολύ απλό, τον ονομάζουμε στο τέλος άξιο. Στο τέλος λοιπόν της ρωμιοσύνης και του Ελληνισμού, θεωρούμε ότι μπορούμε να πούμε την λέξη «άξιος». Έχει τεράστια σημασία άμα το σκεφτείτε. Είναι νεκρός, άρα δε θα το ακούσει. Δε μπορείτε να πείτε ότι είναι έπαινος, αφού δεν είναι εδώ, δεν μπορεί να είναι κολακεία, αφού πάλι δεν μπορεί να το αποδεχτεί. Έχει ενδιαφέρον που το λέμε μετά τον θάνατο. Γιατί τελικά η ζωή του είναι ολοκληρωμένη και μπορούμε να πούμε για όλο το πλαίσιο. Ο Einstein έλεγε ότι όταν πεθαίνει κάποιος αξιόλογος, τότε καταλαβαίνεις ότι έχει τελειώσει το πορτραίτο. Και είναι έργο τέχνης η ζωή του. Δε πρέπει να το βλέπεις μόνο αρνητικά, γιατί κατάφερε να κάνει κάτι που μπορεί να ήταν αδιανόητο για άλλους, και γι' αυτό θεωρούμε ότι ήταν και άξιος. Βλέπετε λοιπόν ότι αυτή η έννοια του «άξιου» έχει ενδιαφέρον για εμάς γιατί χαρακτηρίζει την επιλογή μας. Δεν θα πούμε ποτέ όταν κάποιος είναι νεκρός «νομοταγής». Ρωτάω τώρα. Ο άξιος πρέπει πάντα να είναι νόμιμος; Βλέπετε, όλοι σας ξέρετε ακριβώς ότι άμα υπάρχει π.χ. ένα κατοχικό καθεστώς, μία τουρκοκρατία, το να είσαι νομοταγής, σημαίνει ότι συνεργάζεσαι με το καθεστώς που καταπατά τον λαό σου. Αυτό που είναι σημαντικό λοιπόν, είναι, ποια είναι η θέση μας όταν υπάρχει επιλογή. Αυτό που λέει ο Ελληνισμός είναι πολύ απλό. Δεν υπάρχει λόγος να ακολουθήσεις τον νόμο, αν αυτός καταπατά τις αξίες. Αν το σκεφτείτε λοιπόν, είναι κάπως παράξενο, είναι ότι ο Ελληνισμός βάζει τις αξίες πάνω απ' τον νόμο. Είναι σαν να έχετε μια υπερ-νομολογία, που λέει: θα έχεις δικαίωμα να κάνεις νομοθέτη ότι θες, αλλά πρόσεξε, όχι αυτό. Έχει ενδιαφέρον λοιπόν γιατί αυτό είναι τα θεμέλιά μας. Αν σκεφτείτε λοιπόν, είμαστε ακόμα εδώ μετά από αιώνες και συνεχίζουμε να πιστεύουμε σ' αυτές τις αξίες. Ξέρετε πολύ καλά, ότι δίνουμε μεγάλη σημασία στους νεκρούς, ακόμη και τώρα, παρόλο που η κοινωνία δεν μας διευκολύνει. Η κοινωνία έχει την τάση να δημιουργεί τα γηροκομεία. Τα γηροκομεία αρχικά θεωρούμε ότι είναι για το καλό. Στην πραγματικότητα τα γηροκομεία είναι για να μπορούμε να έχουμε νεκρούς χωρίς να τους βλέπουμε. Τους έχουμε βάλει λίγο πιο πέρα και λες «εκεί πέρα θα τον/την φροντίζουν». Στην πραγματικότητα θα είναι εσάς που φροντίζουν. Δεν θέλετε να σας ενοχλήσει ο θάνατος. Θεωρούμε ότι είναι ένα απαράδεκτο όταν έχεις έναν δικό σου που θέλει να πεθάνει σπίτι του, να του εξηγήεις ότι «είναι καλό να πεθάνεις αλλού»,

και μετά εφόσον πέθανε αλλού, πηγαίνεις και τον βλέπεις στον τάφο του, εκεί. Άρα βλέπετε λοιπόν ότι το κοινωνικό έρχεται δήθεν για να βοηθήσει. Αλλά στην πραγματικότητα είναι για να βοηθήσει τους ζωντανούς.

Ο Ελληνισμός βοηθάει τους νεκρούς. Θα μου πείτε «μα είναι παράξενο». Αμα σας πω λοιπόν την φράση «διαβάζουμε τους νεκρούς», που άρεσε στον Leonardo Da Vinci να χρησιμοποιεί, δεν την καταλαβαίνουμε αμέσως. Στην πραγματικότητα αν σκεφτείτε όλους τους συγγραφείς βιβλίων, θα καταλάβετε ότι σχεδόν όλοι έχουν πεθάνει, αφού μόνο οι πολύ πρόσφατοι είναι ακόμη ζωντανοί. Άρα όταν διαβάζετε τα βιβλία επί της ουσίας διαβάζετε νεκρούς. Αλλά το πιο εντυπωσιακό ποιο είναι; Ότι γράφουμε για τους αγέννητους. Γιατί αν το σκεφτείτε ορθολογικά και πάρετε τον άνθρωπο που πέθανε εδώ και αιώνες και σκεφτείτε πόσοι ήταν οι αναγνώστες του τότε, και πόσοι είναι τώρα, πόσοι ήταν γεννημένοι όταν το έγραφε και πόσοι δεν είχαν γεννηθεί, θα δείτε λοιπόν ότι αυτό το σχήμα «διαβάζουμε τους νεκρούς, γράφουμε για τους αγέννητους» είναι πάρα πολύ ορθολογικό. Απλώς μέσα στο παρόν μας φαίνεται παράξενο. Ενώ πατάμε σε μια μεγάλη γέφυρα, που ενώνει παρελθόν και μέλλον. Αλλά αν σκεφτείτε ότι αυτή η γέφυρα είναι το βιβλίο, τότε μπορεί να σας φανεί ακόμη και φυσιολογικό. Όταν λέω λοιπόν ότι δίνουμε μεγάλη σημασία στους νεκρούς, είναι πολύ απλό, είναι σαν να σας λέω ότι δίνουμε μεγάλη σημασία σ' αυτούς που παρήγαν έργο. Όχι που παράγουν, γιατί αυτό δεν το ξέρετε. Αυτοί που το έκαναν το ξέρουν. Σας δίνω ένα παράδειγμα σαν εφαρμογή στο χώρο της πολιτικής. Είναι μερικοί που λένε «εγώ πιστεύω αυτόν τον πολιτικό». Είναι λάθος. Δεν πρέπει να πιστεύεις κανέναν πολιτικό. Ο πολιτικός και η πολιτική ανήκει στο παρελθόν. Γιατί ο πολιτικός που είναι αξιόπιστος είναι αυτός ο οποίος μπορεί να πει «έκανα». Αυτό που σας λέει «κάνω» δεν το ξέρετε αν το κάνει. Αυτός που σας λέει «θα το κάνω» εκεί είναι που δεν ξέρετε τίποτα. Το πιο εντυπωσιακό για να σας δώσω μια απόδειξη. Έχετε λοιπόν έναν πολιτικό που σας παρουσιάζει το πρόγραμμά του. Έχει πάντοτε ενδιαφέρον, γιατί δεν σας παρουσιάζουν την απολογία τους. Άρα, παρουσιάζουν το πρόγραμμα και λένε «άμα με ψηφίσετε, θα κάνω αυτό, αυτό κι αυτό». Έρχονται οι επόμενες εκλογές κι είναι ο ίδιος και λέει το ίδιο πρόγραμμα. Θα μου πείτε «μα είναι ηλίθιο». Όχι, καλά κάνει, γιατί οι περισσότεροι έχουν ξεχάσει τι είχε πει στο πρώτο πρόγραμμα και σου λέει «το πρόγραμμα είναι πολύ ωραίο». Έχουμε βέβαια και νέους ψηφοφόρους που δεν τον ήξεραν καν πριν. Άρα σου λέει «νέος πολιτικός». Έχουμε λοιπόν πολιτικούς, οι οποίοι έχουν διάφορα χρώματα τα οποία κάπου-κάπου τα αλλάζουν, δεν έχει μεγάλη σημασία, και ξαναέρχονται ως νέοι πολιτικοί χωρίς χρώμα. Η πολιτική εκ φύσης γίνεται αξιόπιστη μόνο όταν έχει παράγει έργο. Άρα, όταν κάποιος σας ρωτάει «ποιόν πολιτικό εμπιστεύεσαι» είναι πολύ απλό: τους νεκρούς. Γιατί επειδή είναι νεκροί δεν μπορείτε να τους ξαναψηφίσετε για κάτι άλλο. Άρα, μπορείτε να εξετάσετε τι έχει παράγει.

Έχει ενδιαφέρον άμα το σκεφτείτε ότι πάλι ο Ελληνισμός έχει κάνει κάτι που είναι λίγο παράξενο. Μόλις ένας πολιτικός φαινόταν καλός, του δίναμε όστρακα. Η ιδέα ποια είναι. Θεωρούσαμε -πολύ σωστά- ότι εν δυνάμει, έχοντας κάνει αυτά τα

πράγματα που έκανε, θα μπορούσε πολύ εύκολα να κάνει κάτι που δεν έχει κάνει, το οποίο αυτό να μας βάλει σε κίνδυνο. Γιατί; Γιατί όταν υπάρχει τόσο μεγάλη αποδοχή, μπορεί ξαφνικά να αποφασίσει για συμφέροντα που δεν τα ξέρουμε εκείνη την στιγμή, να κάνει κάτι εναντίον μας. Ενώ, το να κάνει κάτι εναντίον μας κάποιος που δεν είναι αποδεκτός, τραβάει τόσο μεγάλο κουπί, που ούτως ή άλλως θα τα καταφέρουμε. Ο Ελληνισμός κοιτάζει πώς πάνε τα πράγματα, μετά βλέπει εν δυνάμει κάποιον που αρχίζει να ξεχωρίζει και θα μπορούσε να αρπάξει την εξουσία, και ξαφνικά, τσακ, όστρακο. Ανάδραση, το σκέφτεται. Δεν είναι τυχαίο που φτιάξαμε την δημοκρατία. Προσέξτε, ο Ελληνισμός έφτιαξε την δημοκρατία για να περνάει η ώρα. Στην δημοκρατία πρέπει να υπάρχει διάλογος. Επειδή υπάρχει διάλογος, πρέπει σε κάποια φάση να υπάρχει μια αντιπαράθεση και μετά θα το πούμε θέση, αντίθεση, σύνθεση. Αν δεν υπάρχει διάλογος και δεν υπάρχει δημοκρατία, δεν υπάρχει σύνθεση, ούτε αντίθεση, υπάρχει θέση. Άρα υπάρχει μετά τοποθέτηση. Έχετε σκεφτεί ότι δεν λέμε ποτέ «αντιτοποθέτηση, συντοποθέτηση»; Γι' αυτό πολύ συχνά όταν κάνουμε ερωτήσεις στο τέλος των διαλέξεων -προσέξτε τι θα κάνετε μετά- στην Ελλάδα, δεν κάνουμε ερώτηση. Κάνουμε τοποθέτηση. Αλλά λένε, «έχω μια ερώτηση», προσπαθεί συνήθως ο συντονιστής να πει «πείτε την ερώτηση», ο άλλος λέει «θα την πω», μετά «θα σας την πω», μετά «την είπα», την τοποθέτηση. Άρα μας την είπε. Έχει ενδιαφέρον, γιατί όταν του λέτε μετά ότι «μα δεν κάνατε ερώτηση» σας λέει «μα δεν έχω ερώτηση, τοποθέτηση». Άρα, θα 'ταν ενδιαφέρον - θα δούμε κατά πόσο υπάρχει ανάδραση εδώ- να πούμε στο τέλος «θα κάνετε τοποθετήσεις», μπορεί και να εμφανιστεί ερώτηση, έτσι από αντίλογο. Όταν δημιουργούμε την δημοκρατία η ιδέα είναι πολύ απλή. Δεν μπορεί ένας να έχει την ιδέα. Είναι τεράστιο θέμα αυτό. Επειδή δεν μπορεί ένας να βρει την ιδέα, μήπως πρέπει να είμαστε μαζί; Έτσι έρχονται και οι εκκλησιάζουσες ακόμα και στον Αριστοφάνη κι είναι και η ετοιμολογία της εκκλησίας. Πηγαίνουμε μαζί σε ένα χώρο όπου μαζί θα χάσουμε χρόνο. Εφόσον χάσουμε χρόνο, μαζί, κι εφόσον ο χρόνος είναι μαζί μας, επειδή είμαστε λαός του χρόνου, αν αποφασίσουμε να είμαστε με τον χρόνο, τότε παράγουμε έργο. Αν δεν είμαστε με τον χρόνο δεν παράγουμε έργο, παράγουμε κινήσεις, χωρίς καμία πράξη, χωρίς καμία αλλαγή. Γιατί χάνουμε χρόνο σε μία δημοκρατία; Μα είναι πολύ απλό, επειδή μόνο χάνοντας χρόνο μπορούμε να έχουμε συνομιλία και να υπάρχει συνεννόηση. Που σημαίνει πρακτικά ότι αποδεχόμαστε ότι ο άνθρωπος χωρίς συνάνθρωπο δεν έχει νόημα. Η δημοκρατία δεν είναι φτιαγμένη για τους ανθρώπους. Αν το σταματήσω εδώ θα ξαφνιαστείτε. Αλλά καταλαβαίνετε ότι θα πω ότι η δημοκρατία είναι φτιαγμένη από τους συνανθρώπους. Γιατί για να φτιάξεις δημοκρατία πρέπει να σέβεσαι τον άλλον και να πεις ότι μπορεί η άποψή του και να είναι διαφορετική από εμένα, να συμβάλει στην ανέλιξή μας και να παράγει ένα έργο. Έχει ενδιαφέρον λοιπόν ότι η δημιουργία της δημοκρατίας προέρχεται από την επινόηση της συνανθρωπιάς. Όχι μόνο της ανθρωπιάς, της συνανθρωπιάς. Δηλαδή, καταλαβαίνουμε ότι δεν είμαστε μόνοι, ή για να το πούμε πιο ξεκάθαρα, καταλαβαίνουμε ότι είμαστε μόνοι, αλλά μαζί. Τεράστια διαφορά. Πολύ συχνά, αυτοί που δεν το κατανοούν, λένε «μα δεν είσαι μόνος». Κι όμως καταλαβαίνουμε πολύ καλά, πιο ορθολογικά ότι γεννηθήκαμε μόνοι και θα πεθάνουμε μόνοι, το θέμα είναι αν θα είμαστε μαζί. Και όχι με τους άλλους με την έννοια της παρέας. Για μένα η

φιλία είναι η μοιρασιά της μοναξιάς. Μοιράζομαι με τον άλλον την μοναξιά μου, κι επειδή την αποδέχεται, είμαστε μαζί, ενώ είμαστε μόνοι. Άρα, δεν είναι μόνο αυτό το σχήμα του τύπου «η φιλία είναι μία ψυχή σε δύο σώματα». Πάει λίγο πιο πέρα. Αν είναι σε δύο σώματα, τότε επανέρχεσαι σε μια ανθρώπινη προσέγγιση, πολύ απλοϊκή. Αν όμως είναι με τον συνάνθρωπο τότε μπαίνουμε σε μια άλλη διαδικασία.

Η ελευθερία καθορίζεται αρχικά -νομίζουμε- από εμάς. Σιγά-σιγά καταλάβαμε ότι τα όρια της ελευθερίας είναι η αρχή της ελευθερίας του άλλου, αλλιώς είναι καταπάτηση. Όταν αποδέχομαι να βάλω όρια στην ελευθερία μου είναι επειδή λόγω συνανθρωπιάς καταλαβαίνω ότι πρέπει να έχει ελευθερία κι ο άλλος. Τώρα έχουμε ένα άλλο πρόβλημα. Όταν έχουμε δύο ελευθερίες, πώς θα συμφωνήσουμε; Ξαφνικά, πρέπει να χάσουμε χρόνο μαζί. Τότε έχουμε την δημοκρατία. Η δημοκρατία βασίζεται πάνω σ' ανθρώπους οι οποίοι σε κάποια φάση γίνονται συνάνθρωποι, και για να έχουν ο ένας σεβασμό προς την ελευθερία του άλλου, χάνουν χρόνο για να τα βρουν. Αλλιώς δεν χάνεις χρόνο. Όταν χάνουμε λοιπόν αυτόν τον χρόνο -ένας θεός ξέρει πόσο χρόνο έχουμε χάσει στην ιστορία του Ελληνισμού- κι αρχικά νομίζετε είναι πολύ αρνητικό, αλλά είπα «χάνουμε» και δεν είπα «σπαταλούμε». Το χάνουμε συνειδητά. Ο δάσκαλος χάνει χρόνο με τον μαθητή για να εξελιχθεί ο μαθητής. Γιατί η συνέχεια του δασκάλου είναι οι μαθητές. Άρα άμα δεν χάνει χρόνο στην φάση της διδασκαλίας, και για τους πιο εξελιγμένους, της διδαχής, δεν θα περάσει αυτή η συνέχεια, άρα η δράση του χρόνου δεν θα εμφανιστεί. Ο χρόνος είναι το αντικείμενο, η Ανθρωπότητα είναι το υποκείμενο και παράγουν μαζί το κείμενο, που είναι το έργο. Αυτό έχει μεγάλη σημασία, γιατί αν το σκεφτείτε ορθολογικά, είναι το έργο που παράγει το ον κι όχι το αντίθετο. Για να γίνει όμως αυτό το έργο, όταν είναι πολύπλοκο χρειάζομαι τον συνάνθρωπο κι όχι μόνο τον άνθρωπο. Άρα δεν είναι ένας συμβιβασμός. Είναι συνανθρωπισμός, ο οποίος μας επιτρέπει να σκεφτούμε πώς σκέφτεται ο άλλος. Όταν λοιπόν βλέπετε κάποιον να μην έχει ελευθερία, για διάφορους λόγους, αν τον δείτε σαν εξωτερικό παράγοντα μπορείτε να πείτε «εγώ είμαι ελεύθερος, αυτός δεν είναι ελεύθερος». Αυτή είναι η πρώτη προσέγγιση. Θα μπορούσατε να πείτε επειδή τον λυπάστε «να τον απελευθερώσουμε». Στην πραγματικότητα, όταν φτάσετε σε ένα πιο εξελιγμένο επίπεδο, καταλαβαίνετε ότι αν ένας συνάνθρωπος είναι σκλάβος τότε κι εσείς έχετε ένα κομμάτι σκλαβοσύνης μέσα σας γιατί είναι η συνανθρωπιά σας.

Μέσα στην κοινωνία, δεν παρατάμε ποτέ την οικογένειά μας, γιατί όλος ο κόσμος είναι μόνο η οικογένεια. Βέβαια, την πάμε στο γηροκομείο σιγά-σιγά, να μην είναι ενοχλητική κιόλας. Να τελειώσει ωραία. Στην Ανθρωπότητα, η κοινωνία δεν έχει νόημα. Η οικογένεια δεν είναι η οικογένεια που νομίζουμε. Κι αυτό το λέει κι ο Χριστός, ξεκάθαρα. Πρώτα απ' όλα σου λέει «άφησε την οικογένειά σου κι έλα μαζί μου» κι όταν τον ψάχνουν και του λένε «σε ψάχνει η οικογένειά σου» λέει «η οικογένειά μου είναι αυτοί που μ' ακούν». Τεράστιες υπερβάσεις. Έχει ενδιαφέρον, γιατί εμείς λέμε ότι «ναι, βέβαια, πιστεύουμε σ' αυτόν, πιστεύουμε στο έργο του, πιστεύουμε ότι υπάρχει»... αν ξέρατε πόσο λίγο το ακολουθούμε. Πιστεύουμε, έως το γηροκομείο. Παραδείγματος χάριν, έρχεται το Πάσχα, είμαστε πολύ λυπημένοι που ο

Χριστός θα σταυρωθεί, αλλά έχουμε ήδη μερικούς που προσπαθούν να αγοράσουν το αρνί πριν καν έχει πεθάνει ο Χριστός, γιατί μετά μπορεί και να μη βρουν. Αν πάρω τον φίλο μου θα μου πει «βλέπεις Νίκο, στα έλεγα, αυτοί ασχολούνται με το αρνί και δεν ασχολούνται με την θρησκεία». Άρα, για να σας βοηθήσω, για όσους τώρα έχουν ενοχές για τα αρνιά τους, για να μπορέσετε να συνεχίσετε, να θυμάστε ότι ακόμη κι ο Άγιος Πέτρος πρόδωσε τον Χριστό 3 φορές. Παρόλα αυτά, ο Χριστός είχε πει από την αρχή «εσύ είσαι η πέτρα και πάνω σε σένα θα χτίσω την εκκλησία μου». Κανονικά θα μπορούσατε να πείτε «μα, έκανε λάθος, αφού τον πρόδωσε 3 φορές». Αυτό που πρέπει να θυμάστε δεν είναι ότι τον πρόδωσε 3 φορές, δεν είναι ότι σκέφτεστε μόνο το αρνί, είναι το τι έκανε μετά. Μετά, ο Άγιος Πέτρος συνέχισε όλη την πορεία του, κι όταν έφτασε στο τέλος, όταν αποφάσισαν να τον σταυρώσουν, ζήτησε να τον σταυρώσουν ανάποδα για να μη μοιάζει με τον Δάσκαλο. Να ξέρουμε όλοι ότι ήταν μαθητής. Νομίζω ότι άμα το συνειδητοποιήσετε αυτό θα δείτε ότι η πολυπλοκότητα της ψυχολογίας του Πέτρου δεν έχει σχέση με την θρησκεία. Στο τέλος θα κάνει αυτό που είναι το πρόπον. Μπορεί να είχε μια αδυναμία, δεν πειράζει, έγινε, και του το συγχώρεσαν, του το συγχώρεσε. Αυτό όμως που έχει σημασία είναι ότι συνέχισε το έργο, χωρίς εκφυλισμό, χωρίς παραποίηση. Αυτό που έχει σημασία είναι τι κάνουμε προς το τέλος.

Στον Ελληνισμό όλα αρχίζουν από το τέλος. Είναι εν αρχή το τέλος. Που σημαίνει πρακτικά ότι εν αρχή, ο θάνατος. Γιατί άμα δεν καταλάβουμε τι σημαίνει ο θάνατος, πεθαίνουμε πριν ζήσουμε. Άμα καταλάβουμε τι σημαίνει ο θάνατος, καταλαβαίνουμε -επειδή είμαστε ένας λαός του χρόνου- ότι μετά την αίσθηση αυτού του θανάτου, αρχίζει η μνήμη. Όταν μετά αποφασίσω να συνεχίσω, τότε αρχίζει η μη λήθη. Και τότε μπαίνω στην αλήθεια. Έχει ενδιαφέρον άμα το συνδυάσετε αυτό, ακόμα και Χριστιανικά, ότι όταν μιλάμε για το φως και το μονοπάτι, δεν εξηγούμε που είναι ακριβώς το μονοπάτι. Ξέρουμε ακριβώς που είναι το φως, αλλά το μονοπάτι είναι πιο δύσκολο. Αλλά αυτό που ξέρουμε πάντως είναι ότι αν το πιστεύουμε αυτό το φως δεν θα μείνουμε στο σκοτάδι. Πιο εντυπωσιακό είναι ότι ακόμη κι όταν είμαστε μέσα στο σκοτάδι και πιστεύουμε στο φως, μπορούμε να ανάψουμε το κερί. Με όλα αυτά θέλω να σας πω πως, όποια κι αν είναι η δυσκολία που περνάμε, αυτό που έχει σημασία είναι η συνέχεια. Κι αν το σκεφτείτε ορθολογικά τι κάνουμε το Πάσχα με την Ανάσταση και το φως, θα δείτε ότι αρχικά είναι τριπλό το κερί, που θυμίζει τον τρικέφαλο χρόνο και βέβαια την τριάδα. Στην συνέχεια εμείς έχουμε μόνο ένα κερί. Κι αυτό που έχει ενδιαφέρον είναι ότι μόλις το ανάβουμε αρχίζει να πεθαίνει. Αλλά στο ενδιάμεσο το πρώτο πράγμα που κάνουμε είναι να ανάψουμε τον άλλον. Άμα το σκεφτείτε ορθολογικά είναι ότι του δίνουμε την δυνατότητα να πεθάνει κι αυτός. Αυτή είναι η συνέχεια. Και γι' αυτό -μπορεί να καταλάβετε τώρα καλύτερα- ότι όταν γίνεται μια γενοκτονία, προσπαθούν να κάνουν ακριβώς το αντίθετο, όχι μόνο να σκοτώσουν τους ζωντανούς, αλλά να μην υπάρχουν οι επόμενοι.

Για εμάς λοιπόν, αυτό που έχει σημασία και στο «αγάπα τον πλησίον σου» δεν είναι μόνο αυτός που είναι κοντά σου χωρικά, αλλά αυτός που είναι κοντά σου χρονικά,

που σημαίνει ότι παίζουμε μετά με τον προηγούμενο και τον επόμενο. Όταν συνειδητοποιούμε ότι είμαστε ο επόμενος του προηγούμενου και ο προηγούμενος του επόμενου, τότε καταλαβαίνουμε ότι δεν είμαστε εμείς, καταλαβαίνουμε ότι είμαστε οι άλλοι, και σιγά-σιγά οι άλλοι, άλλοι. Όταν μπαίνουμε σ' αυτό το πλαίσιο, τότε μπορούμε να πούμε ότι υπάρχει συνέχεια. Γιατί αυτό που μας ενδιαφέρει είναι πώς θα ζήσουν οι άλλοι. Έτσι, κατανοούμε ότι το ατομικό δεν έχει νόημα, κι αν ο Ελληνισμός υπάρχει ακόμα και τώρα είναι επειδή τα βλέπει τα πράγματα σφαιρικά, ολικά, ολιστικά, ποτέ ατομικά. Άρα, σε εσάς ανήκει η επιλογή, ελευθερία ή θάνατος. Σε εσάς ανήκει η επιλογή της συνέχειας και σε κανέναν άλλον. Αν λοιπόν αποφασίζετε να συνεχίσετε τον Ελληνισμό δεν θα σκοντάψετε στις δυσκολίες, αλλά θα πείτε «εμείς, θα το ξεπεράσουμε». Ευχαριστώ πολύ. Να είστε καλά.